

dr hab. Tomasz Kaczmarek prof. UŁ
Instytut Romanistyki
Uniwersytetu Łódzkiego

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr Agnieszki Loski

pt. *Le néofantastique féminin d'Anne Duguël*

(*Kobieca neofantastyka Anne Duguël*)

(Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny, 2018)

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani Agnieszki Loski wpisuje się w nurt badań literaturoznawczych, które zajmują się interesującym zagadnieniem fantastki w literaturze. Praca ta stanowi ciekawą próbę ukazania kobiecego aspektu prozy neofantastycznej belgijskiej pisarki Anne Duguël (1945-2015). Praca składa się z trzech rozdziałów, wstępu i zakończenia, opatrzona jest również aneksami, które zawierają chronologiczny wykaz utworów neofantastycznych autorki, wywiady z nią, a także noty przybliżające sylwetki współczesnych francuskich i belgijskich autorek neo-fantastyki. Pani Magister w swej bardzo interesującej pracy wykazuje typowe cechy fantastyczne, które w oryginalny sposób wpisują się w literaturę kobiecą (*littérature féminine*). Należałoby na wstępie podkreślić, że w tym kontekście rozprawa jest nowatorska. Zwrócić trzeba również uwagę na fakt, że dotychczas twórczość belgijskiej pisarki nie doczekała się rzetelnego studium – przedstawiona do oceny monografia wypełnia tę lukę. Rzecz jasna ramy rozprawy nie pozwoliły Doktorantce na wyczerpujące przedstawienie całej i wyjątkowo bogatej spuścizny literackiej badanej autorki, ale przecież nie było to Jej głównym zamiarem. Pani Magister skupia się bowiem na tych utworach Duguël, które najlepiej ilustrują ich „kobiecość” w kontekście estetyki neofantastycznej. Jako czytelnik pracy nie mogę nie docenić poprawności językowej, która uczyniła lekturę jeszcze bardziej przyjemną.

W swojej pracy Pani Loska stawia pytanie, czy aby pisarka nie stworzyła nowej kategorii fantastyki: neofantastyki kobiecej – wszystkie jej rozważania koncentrują się

właśnie na tej kwestii. We wstępie Doktorantka uprzedza, że metodologia, jaką stosuje w dysertacji, jest „eklektyczna”, bowiem powołuje się nie tylko na prace współczesnych teoretyków gatunku neofantastyki (Roger Caillois, Katarzyna Gadomska, Denis Labbé, Joël Malrieu, Gilbert Millet, Nathalie Prince, Anne Richter, Tzvetan Todorov, Valérie Tritter, Louis Vax), ale również posiłkuje się dorobkiem twórców krytyki literatury feministycznej (Simone de Beauvoir, Judith Butler, Hélène Cixous, Béatrice Didier, Shulamith Firestone, Krystyna Kłosińska), recepcji dzieła literackiego (Wolfgang Iser, Vincent Jouve) i poetyki dzieła literackiego (Gérard Genette, Algirdas Greimas, Philippe Hamon).

W rozdziale pierwszym rozprawy („Les préliminaires”), Pani Magister zawarła rozważania teoretyczne poświęcone fantastyce, ukazując trudności w jej zdefiniowaniu oraz w wyznaczeniu jej wyraźnych i stałych granic. Przywołuje w tym miejscu obowiązujące od dziesięcioleci definicje takich badaczy jak Pierre-Georges Castex, Louis Vax, Roger Caillois et Tzvetan Todorov i konfrontuje je ze współczesnymi propozycjami teoretyków określającymi to zjawisko w literaturze: Gilbert Millet, Denis Labbé, Joël Malrieu czy Nathalie Prince. Doktorantka wykazuje widoczne różnice między ujęciem „tradycyjnym” fantastyki, a samą neofantastyką, badając gatunki jej pokrewne jak *science fiction*, *fantasy*, feerię czy powieść kryminalną. Te wstępne rozważania są niezbędne do późniejszej analizy utworów Duguël, które cechują się niezwykle nowatorstwem i oryginalnością, przekraczającym klasyczne kryteria fantastyk. Doktorantka przywołuje również w swoich rozważaniach najważniejsze belgijskie i francuskie autorki, które w XX wieku zyskały miano „pisarek fantastycznych”: Marianne Andrau, Yvonne Escoula, Pierrette Fleutiaux, Marie-Thérèse Bodart, Jacqueline Harpman, Monique Watteau et Anne Richter. Po nakreśleniu sylwetek XX-wiecznych pisarek francuskojęzycznych, najbardziej charakterystycznych dla omawianego gatunku literackiego, Doktorantka przedstawia biografię i twórczość Duguël, trafnie podkreślając wpływ na jej pisarstwo innego belgijskiego pisarza Michela de Ghelderode’a, któremu słusznie przypisuje się stworzenie „fantastyki ekspresjonistycznej”. W ostatniej części rozdziału, opierając się o koncepcję *écriture féminine*, Pani Magister stara się odpowiedzieć na pytanie, czy twórczość pisarki może być uznana za kobiecą i czy może być pod tym kątem analizowana.

Drugi rozdział rozprawy („Le pacte des femmes : la protagoniste, la narratrice et la lectrice”) poświęcony jest postaci w utworach fantastycznych Anne Duguël. Doktorantka słusznie zauważa, że w fantastyce klasycznej (przede wszystkim XIX-wiecznej) głównym

bohaterem jest postać męska (jak gdyby tekst przeznaczony był przede wszystkim dla czytelnika płci męskiej), a jeśli kobieta się pojawia, to odgrywa drugorzędną rolę; tymczasem w utworach Belgijki, głównymi postaciami są kobiety, co stanowi bezsprzecznie nowatorski zabieg gatunkowy. Aby lepiej scharakteryzować estetykę neofantastyczną, Pani Loska skupia swoją uwagę właśnie na postaci, która jest wyraźnym wyróżnikiem wobec klasycznej fantastyki. Choć niewielu badaczy poświęciło się tej kwestii, to jednak Autorka przywołuje współczesnych teoretyków, którzy, analizując postać, rzucają światło na ewolucję gatunku (Joël Malrieu, Valérie Tritter, Nathalie Prince et Katarzyna Gadomska) Oprócz scharakteryzowania postaci kobiecej i porównania jej z męskim bohaterem fantastyki „tradycyjnej” (Louis Vax et Joël Malrieu), Doktorantka analizuje również narrację, aby ukazać jej powiązania z postacią i tematyką kobiecą w twórczości belgijskiej pisarki. W niniejszym rozdziale Pani Magister rozważa także, czy recepcja utworów neofantastycznych Anne Duguël może zależeć od płci czytelnika.

W trzecim, najbardziej obszernym rozdziale („Le phénomène (au) féminin”) Doktorantka koncentruje się na przedstawieniu „fenomenu fantastycznego”, który w utworach Duguël jest ściśle związany zarówno z postacią kobiecą, jak i jej kobiecością. W twórczości Belgijki postać kobiega jest bowiem wyeksponowana w przeciwieństwie do klasycznej formy prozy fantastycznej, w której, jak było już powiedziane, dominuje postać męska. Na początku swych rozważań Doktorantka przedstawia szczegółowo charakterystyczne motywy neofantastyki, które stanowią trzon tego czasami trudnego w zdefiniowaniu zjawiska literackiego. Przywołuje tu prace takich teoretyków jak Roger Caillois, Louis Vax, Valérie Tritter, Gilbert Millet czy Denis Labbé, aby wykazać, że utwory Duguël wykraczają poza ramy klasycznego gatunku fantastyki.

W tej najważniejszej części rozprawy Pani Magister analizuje przede wszystkim trzy czynniki, które pozwalają Jej dowieść, iż twórczość belgijskiej pisarki nosi znamiona fantastyki kobiecej: a) kadr czasoprzestrzenny, b) przedmioty fantastyczne, c) kobiece postaci anksjogenne, takie jak duch czy wampir, oraz motyw metamorfozy. Jeśli chodzi o czasoprzestrzeń, to utwory belgijskiej autorki usytuowane są w bliżej nieokreślonej teraźniejszości, a miejscem akcji jest dom rodzinny lub mieszkanie, w którym obecność postaci kobiecej odgrywa decydującą rolę dla rozwoju opowiadanej historii. Duguël przedstawia swoje bohaterki przede wszystkim w ich trzech okresach życia: małżeństwo,

prokreacja i starość, ukazując ich podrzędną rolę w patriarchalnym porządku społecznym. Pani Magister podkreśla, że w przeciwieństwie do fantastyki XIX wiecznej, w prozie Belgijki element fantastyczny może wkraść się do rzeczywistości właściwie w każdym momencie, o każdej porze; nie trzeba oczekiwać nocy, aby siły nadnaturalne dały o sobie znać. W tym kontekście Agnieszka Loska zwraca szczególną uwagę na elementy, które odgrywają w neofantastyce Duguël bardzo ważną rolę: są to zwykle przedmioty (lalki, statuetki, manekiny, obrazy, fotografie, książki, lustra), które „cudownie” ożywają; bywają milczącymi świadkami działania nadnaturalnej siły, posiadają często tajemniczą moc – w każdym razie tracą swą „użytkową” funkcję, jaką im przypisuje człowiek, by symbolizować obecność innego wymiaru, równoległego do tzw. „rzeczywistego świata”. Na koniec swych rozważań w tej części pracy Doktorantka przedstawia niepokojące, czasami przerażające, postacie kobiece, które występują w prozie belgijskiej pisarki pod postacią duchów, zjaw czy wampiryzyc, nie zapominając o metamorfozach bohaterek, które ulegają przemianom przekraczając granice płci kulturowo-społecznej, psychologicznej i psychicznej. Podsumowując, Agnieszka Loska w sposób interesujący i rzetelny nakreśliła, w jaki sposób Duguël wzbogaca motywy zaczerpnięte z fantastyki kanonicznej o pierwiastek kobiecy.

W konkluzji Pani Loska raz jeszcze zwraca uwagę na te elementy neofantastyczne prozy belgijskiej pisarki, które pozwalają Jej stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, że poddane analizie utwory mieszczą się w nowej estetyce fantastyki, skoncentrowanej na kobiecości. Z rozważań przeprowadzanych przez Doktorantkę w swej rozprawie wynika bowiem jasno, że Anne Duguël stworzyła nową jakość, którą Badaczka słusznie określa jako „neo-fantastykę kobiecą”. Tezę więc, którą sobie Pani Magister postawiła na wstępie pracy, skrupulatnie i konsekwentnie bada, dowodząc oryginalności pióra belgijskiej autorki.

Odnosząc się do strony redakcyjnej rozprawy z satysfakcją należy stwierdzić, że została ona przygotowana z właściwą starannością. Styl, dbałość o poprawność językową czy rzetelność w stosowanym zapisie bibliograficznym zasługują na pozytywne przyjęcie. **Uważam, iż przedstawiana rozprawa doktorska powinna ukazać się w formie książkowej.** Oczywiście, jak w przypadku większości prac tej objętości, zdarzają się pewne usterki, mają one jednak charakter incydentalny. Ze względu na recenzentką powinno się wskazać jedynie na bardzo drobne niedoskonałości: na stronie 7 pojawia się przymiotnik „bornée” („Bornée par le cadre restreint”...), który moim zdaniem ma raczej konotacje

negatywne, proponowałbym: „étant limitéee...., le cadre de notre travail ne permettant pas..., étant donné le cadre...); na stronie 117 Autorka pisze: „Malgré sa mauvaise opinion”, proponowałbym zamiast „opinion”: „réputation”, „renommée”; na stronie 164 Autorka pisze: „La présente bibliographie d'Anne Duguël engendre uniquement des livres” – nie rozumiem, w jakim sensie użyty jest czasownik „engendrer”; unikałbym wszelakich podkreśleń (na przykład na stronie 35); „ibidem”, „op. cit.”, tytuły periodyków zapisywałam kursywą; zamiast zapisu „pp.102-117” proponowałbym jedno „p”, choć w tym przypadku zdania są podzielone na zwolenników i przeciwników używania podwojonego „p” (to jedynie moja sugestia).

Podsumowując: niezaprzeczalnym, naukowo-analitycznym i oryginalnym wkładem Pani Agnieszki Loski są przeprowadzone przez nią badania, które bezsprzecznie mogą stanowić punkt wyjścia do kolejnych wartościowych analiz. Pani Magister posiada gruntowną wiedzę literaturoznawczą oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Biorąc pod uwagę wszystkie poddane ocenie aspekty rozprawy, **stwierdzam ponad wszelką wątpliwość, iż dysertacja doktorska Pani mgr Agnieszki Loski w pełni spełnia wymogi stawiane tego typu pracom. Tym samym wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Łódź, 7 maja 2018

dr hab. Tomasz Kaczmarek
profesor Uniwersytetu Łódzkiego